

ที่มาและความเป็นมาของเรื่องมหาเวสสันดร

เทศน์มหาชาติ ตามพจนานุกรมฉบับราชบัณฑิตยสถาน พ.ศ.๒๕๔๒ ให้ความหมาย “เทศน์” ว่าเป็นการแสดงธรรมสั่งสอนในทางศาสนา และ “มหาชาติ” น. เรียกเวสสันดรชาดกว่ามหาชาติ มี ๑๓ กัณฑ์, มีการเทศน์เรื่องมหาเวสสันดรชาดก เรียกว่า เทศน์มหาชาติ

เทศน์มหาชาติเป็นการพรรณนาถึง “เรื่องพระเวสสันดรชาดก” คำว่า “ชาดก” นั้นเป็นชื่อคัมภีร์ประเภทหนึ่งของพระพุทธศาสนา ที่กล่าวถึงอดีตชาติของพระพุทธเจ้า เป็นคำสอนประเภทบุคลาธิษฐาน คือยกตัวละครขึ้นมาเล่าแล้ว สอดแทรกคำสอนเข้าไปในการเล่าเรื่องนั้นๆ ชาดกมีอยู่มากมาย แต่ที่นับว่าสำคัญที่สุดนั้นมีอยู่ ๑๐ ชาดก หรือ สิบชาติ นิยมเรียกกันว่า “พระเจ้าสิบชาติ” ซึ่งในแต่ละชาติพระพุทธเจ้าทรงบำเพ็ญบารมีต่างๆกัน เพื่อมุ่งหวังจะให้สำเร็จพระสัมมาสัมโพธิญาณ

มหา + เวสสันดร + ชาดก หมายถึง เรื่องราวที่เกี่ยวกับพระพุทธเจ้าในพระชาติกำเนิดอันยิ่งใหญ่ คือเป็นพระเวสสันดร ชาดกเรื่องนี้เป็นเรื่องหนึ่งใน นิบาตชาดก มีปรากฏอยู่ในพระไตรปิฎก เรามักเรียกนิบาตชาดกเป็นไทยๆว่า พระเจ้าห้าร้อยห้าสิบชาติ นิบาตชาดกเป็นคัมภีร์ซึ่งประกอบไปด้วยนิทานเรื่องต่างๆ ล้วนเป็นอุทาหรณ์สอนธรรมะเล่าถึงการเสวยพระชาติในอดีตของพระพุทธเจ้าว่าชาติใดทรงเกิดเป็นอะไร และได้ทรงกระทำคุณความดี หรือที่เรียกกันเป็นศัพท์ว่า "บำเพ็ญบารมี" อะไรในพระชาตินั้นๆ พระชาติหนึ่งก็ทรงสร้างคุณความดีหรือบารมีอย่างหนึ่งทุกชาติไป ในจำนวน ๕๕๐ พระชาติที่ปรากฏในนิบาตชาดกนั้นได้บำเพ็ญบารมีเด่นยิ่งอยู่ ๑๐ ชาติ ที่เรียกกันว่า ทศชาติ ทรงบำเพ็ญทศบารมี คัมภีร์ที่กล่าวถึงทศชาติและบารมีนี้เรียกว่า คัมภีร์มหานิบาต ในทศชาติตามมหานิบาตนั้น ที่ถือว่าสำคัญที่สุด คือ พระชาติที่ทรงบังเกิดเป็นพระเวสสันดร นอกจากจะทรงบำเพ็ญทานบารมีเป็นที่เด่นที่สุดแล้วยังทรงบำเพ็ญบารมีอื่นๆ อันได้กระทำแล้วใน๙ พระชาติก่อนๆ อีกด้วย เท่ากับได้ทรงกระทำคุณความดีเด่นยิ่งครบ ๑๐ ประการในชาตินี้ มหาเวสสันดรชาดกจึงเป็นชาดกที่ยิ่งใหญ่ที่สุด บางครั้งจึงเรียกชาดกเรื่องนี้ว่า มหาชาติ พุทธศาสนิกชนชาวไทยนับถือกันมาตั้งแต่ครั้งโบราณว่า มหาเวสสันดรชาดก เป็นชาดกที่สำคัญว่าชาดกอื่น เพราะว่าตัวบารมีที่ปรากฏของพระโพธิสัตว์อยู่ด้วยบริบูรณ์ทั้ง๑๐บารมี และพุทธศาสนิกชนชาวไทยก็นิยมฟังเทศน์กันมาด้วยตลอดมาตั้งแต่อดีตจนถึงปัจจุบัน เรื่อง มหาเวสสันดรชาดกนั้นมีสันนิษฐานพบหลักฐานเป็นลายลักษณ์อักษรครั้งแรกในสมัยกรุงศรีอยุธยา และถือว่าเป็นมหาเวสสันดรชาดกที่แปลแล้วนำมาแต่งเป็นภาษาไทยเล่มแรก คือ มหาชาติคำหลวง ซึ่งสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถพระกรุณาโปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตช่วยแปลและเรียบเรียงขึ้น เมื่อ พ.ศ. ๒๐๒๕ ต่อมาในสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรม ได้โปรดเกล้าฯ ให้นักปราชญ์ราชบัณฑิต เรียบเรียงมหาเวสสันดรชาดกเป็นภาษาไทยอีกครั้งหนึ่ง เมื่อ พ.ศ.๒๑๗๐ เรียก ว่า กาพย์มหาชาติ แต่งแปลเป็นภาษาไทยใช้ฉันทลักษณ์เดียวคือ ร่ายยาว เพื่อใช้สำหรับเทศน์ให้อุบาสกอุบาสิกได้ฟังกัน นอกจากนั้นยังมีผู้นำ มหาเวสสันดรชาดก ไปแต่งเป็นภาษาไปอีกหลายจำนวน และใช้คำประพันธ์หลายชนิด เช่นอ กลอน ฉันท์ กาพย์ ลิลิต และ ร้อยแก้ว รวมทั้งยังมีมหาเวสสันดรชาดกที่เป็นภาษาถิ่นอีกหลายฉบับ

เขียนตีและวิงวอนให้พระองค์ช่วยเหลือองค์ที่ทรงบำเพ็ญอุเบกขา คือ ทรงวางเฉยเพราะทรงเห็นว่าได้ประทาน เป็นสิทธิ์ขาดแก่ชุกไปแล้ว ๑๐. อธิษฐานบารมีทรงตั้งมั่นที่จะบำเพ็ญบารมีเพื่อให้สำเร็จพระโพธิญาณเบื้อง หนแม้จะมีอุปสรรคก็มีได้ทรงย่อท้อทำให้พระอินทร์ต้องประทานความช่วยเหลือต่างๆเพราะตระหนักในน้ำ พระทัยอันแน่วแน่ของพระองค์ในศิลาจารึกสมัยสุโขทัยหลักที่๓ ที่เรียกว่าจารึก “นครชุม” ซึ่งจารึกไว้เมื่อ พ.ศ. ๑๙๐๐ ในรัชสมัยพญาลิไท (พระมหา ธรรมราชาที่๑) มีกล่าวไว้ว่า “พระธรรมเทศนามหาชาติหาคนสวดมิได้” หลักฐานนี้จึงเป็นเครื่องแสดงได้ว่าพุทธศาสนิกชน ชาวไทยนิยมจัดให้มี การเทศน์มหาชาติมาแต่สมัยสุโขทัย เป็นราชธานี ในไตรภูมิพระร่วงได้กล่าวถึงพระเวสสันดรว่า “ครั้งเมื่อพระพุทธเจ้าเรานี้สร้างสมภารเป็นพระญา เวสสันดรอันอวยทานช่างเผือก ตัวชื่อปัจฉยนาเคนทร์แก่พราหมณ์ทั้งหลายอันมาแต่เมืองกลิงคราฐด้วยใจ สัทธาด้วยบุญสมภารบารมีดั่งนั้นตวจึงได้มาเป็นพระรัศมีอันขาวแลดูได้ไปก่อนหน้าท่านด้วยบุญสมภารเราดังนี้ แล” ประเพณีการเทศน์มหาชาติในสารานุกรมไทยสำหรับเยาวชนฯ เล่ม๑๘ได้กล่าวไว้ว่าประเพณีการเทศน์ มหาชาติจัดเป็นการทำบุญที่สำคัญและมีความหมายมากที่สุด ในสังคมไทยเนื่องจากเป็นประเพณีของ พุทธศาสนิกชนชาวไทยที่ทำสืบเนื่องมาแต่โบราณจนถึงปัจจุบันเพราะความเชื่อที่ว่าถ้าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติ แล้วจะได้กุศลแรงและหากใครตั้งใจฟังให้จบในวันเดียว จะได้เกิดร่วมและพบพระศรีอริยเมตไตรยโพธิสัตว์ซึ่ง จะมาตรัสรู้เป็นพระพุทธเจ้าในอนาคตสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงโปรดเกล้าฯ ให้ประชุมพระสงฆ์ นักปราชญ์ราชบัณฑิตแปลและแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นเป็นภาษาไทยเมื่อพ.ศ๒๐๒๕สำหรับสวดในพระราช พิธีเข้าพรรษาและสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟังระหว่างพรรษาเรื่องราวของมหาชาติชาดกมีความสำคัญอย่างยิ่ง ต่อพุทธศาสนิกชนเพราะถือว่าเป็นตอนที่พระพุทธเจ้าเสวยพระชาติเป็นพระเวสสันดรอันเป็นพระชาติสุดท้ายที่ ทรงบำเพ็ญพระบารมีครบ๑๐ประการก่อนจะตรัสรู้พระสัมมาสัมโพธิญาณด้วยทานบารมีชั้นสุดยอดที่ยากยิ่งจึง เรียกว่ามหาชาติความนิยมและความสำคัญของเรื่องมหาชาติชาดกปรากฏให้เห็นได้จากวรรณกรรมที่แต่งขึ้น มากมายทั้งต่างสำนวนและต่างยุคสมัยเฉพาะที่เป็นฉบับหลวงก็มีมากมายในลักษณะของรูปแบบคำประพันธ์ ต่างๆ นอกจากนี้ยังมีมหาชาติฉบับท้องถิ่นต่างอีกเช่นทางภาคกลางมหาชาติภาคกลาง เมื่อ พ.ศ. ๒๔๕๐ กรม ศึกษาธิการได้รวบรวมมหาชาติสำนวนต่างๆ เนื้อหาอยู่ในคัมภีร์เทศน์มหาชาติเรื่องมหาเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ ๑๐๐๐ พระคาถา ซึ่งเทศน์ด้วยภาษาไทยถิ่นกลางหรือภาษาไทยมาตรฐาน

เทศน์มหาชาติภาคกลาง มีทั้งทำนองหลวงและทำนองราษฎร์ มีทั้งเทศน์ในวังและเทศน์ใน วัดเทศน์ในวังเทศน์แบบทำนองหลวงอย่างเดียวเทศน์ในวัดมีทั้งทำนองหลวงและทำนองราษฎร์ส่วนวัดขนาดใหญ่ที่มีความพร้อมด้านบุคลากรจะเทศน์มหาชาติแบบเรียงกัณฑ์ทั้ง๑๓กัณฑ์ตามคัมภีร์เรียกว่าทำนองหลวง เทศน์นอกคัมภีร์เรียกว่าทำนองราษฎร์บางวัดก็เทศน์แบบผสมผสานเรียกว่าเทศน์ทั้งนี้เนื้อนอกเนื้อในที่มีผู้แต่ง๖ ท่านดังนี้กัณฑ์ทศพร กัณฑ์หิมพานต์ กัณฑ์วนปเวศน์ กัณฑ์จุลพน กัณฑ์สัก กบรพกัณฑ์มหาราช และ นคร กัณฑ์พระนิพนธ์ สมเด็จพระมหาสมณเจ้า กรมพระปรมานุชิต ชิโนรสเกล้าเจ้าอยู่หัวกัณฑ์วนปเวศน์กัณฑ์จุล พนและกัณฑ์สักกบรรพ พระราชนิพนธ์ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวกัณฑ์กุมาร กัณฑ์มัทรี งานนิพนธ์ เจ้าพระยา พระคลัง(หน)ทานกัณฑ์ งานนิพนธ์ สำนักวันถนนวน กัณฑ์ชุกก งานนิพนธ์ สำนักวัดสังข์กระจายสำนวนดังกล่าว นั้นแต่งเป็นร้อยยาว นิยมเรียกว่า มหาชาติคำกลอน พระสงฆ์นิยมเอามาเทศน์ให้อุบาสกอุบาสิกาได้ฟังกัน ประเพณีการเทศน์มหาชาตินิยมจัดให้มีขึ้นหลังประเพณีทอดกฐินตั้งแต่เดือน๑๐เป็นต้นไป เนื่องจากพิธีพันธุ

ธัญญาหารกำลังเจริญงอกงามเป็นช่วงพักงานเตรียมการเก็บเกี่ยวอุบาสกอุบาสิกาที่รับเป็นเจ้าภาพภัณฑ์เทศน์ก็จะจัด เครื่องบูชาภัณฑ์เทศน์อย่างวิจิตร เป็นโอกาสที่จะอวดฝีมือการประดับตกแต่งเครื่องบูชาดอกไม้สดเทียน ธูปสำหรับถวายบูชาภัณฑ์เทศน์และพระสงฆ์อย่างเต็มที่ส่วนการตกแต่งสถานที่ที่จะนิยมนำ กิ่งไม้มาประดับทำเป็นซุ้มประตูป่า สมมติว่าเป็นประตูทางเข้าเขาวงกต ซุ้มนี้จะประดับด้วยต้น กล้วย ต้นอ้อย และกิ่งไม้อื่นๆนอกจากนี้ยังมีการประดับราชวัติฉัตร ธง สมมติว่าเป็นขบวนของพระเจ้าสีพี พระนางมุสดีและสองกุมารตอนเสด็จมารับพระเวสสันดรและพระนางมัทรีกลับบ้านเมือง ในสมัยโบราณจะผูก โยงสายสิญจน์จากพระพุทธรูปแล้วนำไปขึงกับราชวัติฉัตร ธง เพื่อกันเขมตมณฑลพิธิให้มีความศักดิ์สิทธิ์อีก ทั้งมีการตามประทีปโคมไฟในยามค่ำคืนอีกด้วย

นอกจากนี้การจัดเตรียมรูปเทียนคาถาพันเพื่อให้ผู้ร่วมพิธีช่วยกันจุดบูชาภัณฑ์เทศน์เป็นการเพิ่มศรัทธาที่น้อมนำไปสู่บุญกุศลร่วมกัน สำหรับชั้นสาครที่ใช้ปักเทียนบูชาประจำภัณฑ์เทศน์ใส่น้ำสะอาดเต็มขันตั้งไว้ในพิธีเทศน์มหาชาติถือกันว่าเป็นน้ำพระพุทธรมณต์ที่มีความศักดิ์สิทธิ์ยิ่ง เชื่อว่าสามารถชำระและปิดเป่าสิ่งอัปมงคลทั้งปวงให้หายไปได้ตรงช่องซัยที่ติดประดับไว้ตามธรรมาสน์เทศน์และตามเสารอบๆ บริเวณธรรมาสน์ตลอดจนต้นกล้วย ต้นอ้อย ที่จัดให้มีในพิธีเทศน์มหาชาติก็เชื่อกันว่าเป็นของศักดิ์สิทธิ์เพราะเมื่อจบการเทศน์มหาชาติและพระคาถาพันแล้ว ก็จะแบ่งปันกันคนละเล็กคนละน้อยนำไปใช้ในพิธี “เรียกขวัญข้าว” ที่บริเวณทุ่งนา คือให้จัดอ้อย ข้าว ผลไม้และขนมต่างๆ ใส่ในชะลอมเล็กๆ พร้อมธงสีต่างๆ นำไปไว้ที่ทุ่งนา ในระยะ เดือนที่ข้าวกำลังตั้งท้อง จึงนิยมเรียกว่า “ทำขวัญข้าว” โดยเชื่อกันว่าการเทศน์มหาชาติเป็นประเพณีที่เป็นสิริมงคล จึงจัดให้มีขึ้นเป็นประจำทุกปีเป็นงานบุญที่ได้สร้างความสามัคคีความรักใคร่กลมเกลียวในชุมชน สอนให้คนรู้จักการเกื้อกูล แบ่งปัน จะเห็นได้หลังงานเสร็จสิ้นลง ใครต้องการอะไรก็สามารถนำติดตัวกลับไป ได้เป็นการทำทานร่วมกัน ทั้งยังเป็นการสะสมบุญอันเป็นต้นทุนในการดำเนินชีวิตที่เกิดจากการฟังเทศน์

ในราชสำนักปรากฏเป็นพระราชพิธีในวังหลวงมาแต่สมัยสุโขทัยแล้วในสมัยอยุธยาพระมหากษัตริย์ถึงกับทรงโปรดเกล้าฯให้สร้างพระที่นั่งทรงธรรมด้วยพระราชประสงค์ให้เป็นที่ทรงธรรมในงานพระราชพิธีเทศน์มหาชาติพระราชพิธีนี้สืบเนื่องมาจนถึงสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ในแผ่นดินพระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก ทรงเกณฑ์พระบรมวงศานุวงศ์ข้าราชการทำกระจาดใหญ่บูชาภัณฑ์เทศน์นคราวันหนึ่งแม้พระบาทสมเด็จพระพุทธเลิศหล้านภาลัยครั้งที่ทรงดำรงอยู่ในสมณเพศก็ทรงหัดเทศน์กัณฑ์มัทรีจนกลายเป็นธรรมเนียมให้พระราชโอรสถวายเทศน์มหาชาติในวังหลวงจะเห็นว่าประเพณีเทศน์มหาชาติที่เป็นประเพณีหลวงได้ส่งผลกระทบต่อประเพณีราษฎร์อย่างกว้างขวางแต่ท้องถิ่นได้พัฒนารูปแบบการเทศน์และประเพณีต่างๆให้แตกต่างกันไปเพื่อให้สอดคล้องกับธรรมเนียมท้องถิ่นที่แตกต่างกันไปในแต่ละภาคในภาคกลางจะคงลักษณะสำคัญของประเพณีหลวงไว้มากเช่น ในการเทศน์มักจะมีปี่พาทย์ ประโคมขณะดำเนินพิธีตามแบบของหลวงด้วยเชื่อว่าเป็นการเสริมศรัทธา ให้เกิดความปิติในผลบุญที่ได้กับทั้งเป็นเครื่องเตือนใจให้ผู้ที่ได้ยินแพ้อู้อัปปาทย์ได้ทราบว่กำลังมีพิธีเทศน์มหาชาติอยู่ผู้ใดรับภัณฑ์เทศน์ได้ไว้ จะได้ตระเตรียมตัวได้ทันปีพาทย์ในงานเทศน์มหาชาติจะเริ่มด้วยเพลง โหมโรง และกำหนดเพลงปี่พาทย์ประจำภัณฑ์ไว้ซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ตาม

แบบหลวงที่มีความศักดิ์สิทธิ์และถือเป็นเพลงชั้นสูงทั้งสเช่น กัณฑ์ศุภพร ใช้เพลงสาธุการ กัณฑ์หิมพานต์ ใช้เพลงดวงพระธาตุ เป็นต้น

การเทศน์มหาชาติในส่วนที่เป็นประเพณีราษฎร์นอกจากจะรักษาขนบแบบราชสำนักที่เน้นความศักดิ์สิทธิ์แล้วยังแฝงด้วยความสนุกสนานและการละเล่นแทรกอยู่ด้วยเช่นพระที่เทศน์มหาชาติกัณฑ์ต่างๆอาจว่าเล่นเพื่อให้ผู้ฟังได้รสยิ่งขึ้นแหล่งต่างๆที่มีประจำกัณฑ์ที่เรียกว่าแหล่งนอกนี้จะแต่งเป็นพิเศษนอกเนื้อเรื่องพระเวสสันดรหรือชาวบ้านในบางท้องถิ่นที่แถบภาคกลางจะมีการเล่นมหาชาติทรงเครื่องเวลามีพิธีเทศน์มหาชาติซึ่งชาวบ้านจะรับมาจากวัดและไปเล่นกันเอง ต่อมาชาวบ้านกลับไปชวนพระมาเล่นด้วยกันจึงเป็นการเล่นระหว่างแม่เพลง ที่มีเสียงดีที่มีภรรยาเป็นพระนางมุสดีหรือพระนางมัทรีกับพระทิม พระเวสสันดรและชูชก เป็นต้น

จะเห็นได้ว่าคติธรรมต่อการดำเนินชีวิตตามหลักพระพุทธศาสนาโดยเฉพาะคติของการทำบุญให้ทานการกลับชาติมาเกิดของพระโพธิสัตว์คือพระเวสสันดรความเชื่อเรื่องบุญกรรมอยู่ในสำนึกของชาวไทย ทั้งสังคมด้วยอิทธิพลของมหาชาติชาดกที่มีบทบาทอย่างสูงในการสร้างบูรณาการทางศาสนาให้เกิดขึ้นต่อชาวไทยทุกภูมิภาคมาเป็นเวลาช้านานแล้วพระสงฆ์เป็นผู้มีบทบาทอย่างยิ่งต่อกระบวนการเชื่อมต่อประเพณีหลวงสู่ประเพณีราษฎร์ทำให้เกิดความกลมกลืนในทางวัฒนธรรมที่มีพระพุทธศาสนาเป็นสัญลักษณ์แห่งศักดิ์สิทธิ์ท่ามกลางคติความเชื่อในท้องถิ่นที่แตกต่างกันลักษณะความสัมพันธ์ระหว่างประเพณีหลวงและประเพณีราษฎร์ที่เห็นจากประเพณีการเทศน์มหาชาติแสดงให้เห็นถึงเจตนาในการพยายามเผยแพร่ประเพณีหลวงสู่ท้องถิ่นโดยตรงอิทธิพลของประเพณีหลวงที่ส่งต่อประเพณีราษฎร์กระทำโดยผ่านกระบวนการเรียนรู้ทางสังคมที่มีวัดเป็นศูนย์กลางในการให้การศึกษาระบบสั่งสอนสอดแทรกค่านิยมจากราชสำนักที่เน้นแบบแผนที่เป็นระเบียบให้คล้ายคลึงแต่ความโน้มเอียงของประเพณีราษฎร์ที่จะเลียนแบบประเพณีหลวงตามธรรมชาติของการยกย่องแบบแผนจากราชสำนักเป็นพื้นเดิมของสังคมชวาอายุแล้วทำให้ประเพณีหลวงบางอย่างกลายเป็นสิ่งที่ประชาชนต้องการเอาอย่างโดยที่ราชสำนักเองไม่ได้มีเจตนาหรือต้องการจะมีอิทธิพลแต่ประการใดประโยชน์ที่ได้จากการเทศน์มหาชาติสิ่งที่ได้รับเมื่อฟังเทศน์มหาชาติได้แก่สอนให้คนรู้จักทำความดีประกอบกรรมดีรู้จักการบำเพ็ญบริจาคทานอุทิศความเห็นแก่ตัวสละทรัพย์เพื่อสาธารณประโยชน์เป็นการลดความตระหนี่ในใจลดความเห็นแก่ตัวทำให้ไม่ยึดติดกับสิ่งที่เป็นรูปธรรมสิ่งที่เป็นอนิจจังเพราะเวลาจากโลกนี้ไปแล้วไม่มีใครนำสิ่งต่างๆ ติดตัวไปได้มีแต่ความดีและความชั่วเท่านั้นที่สามารถเอาไปได้ในภพหน้า นอกจากนั้นพุทธศาสนิกชนยังมีความเชื่อว่าการได้ฟังพุทธวจนะเช่นการฟังเทศน์มหาชาติย่อมเกิดอานิสงส์และกุศลราศีแก่ตนและยังเนื่องมาจากความเชื่อเรื่องศาสนอันตรธานคือความเสื่อมของพระพุทธศาสนาประการได้แก่ปริยัติอันตรธานคือความสูญสิ้นผู้ศึกษาเล่าเรียน๒ปฏิบัติอันตรธานคือความสูญสิ้นของการปฏิบัติธรรมปฏิบัติอันตรธานคือความสูญสิ้นการตรัสรู้หรือริยมรรคอริยผล๔สังขอันตรธานคือความสูญสิ้นพระภิกษุสงฆ์๕ธาตุอันตรธานคือความสูญสิ้นพระสารีริกธาตุของพระพุทธเจ้าดังนั้นการเทศน์มหาชาติจึงเป็นการสนับสนุนให้มีการศึกษาปริยัติธรรมและเป็นการสืบทอดพระพุทธศาสนาอีกด้วย จึงเชื่อกันว่าผู้ใดได้ฟังเทศน์มหาชาติหรือเวสสันดรชาดกครบ ๑๓ กัณฑ์ ๑,๐๐๐พระคาถา จบภายในวันเดียวและบูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียนแต่ละอย่างให้

ครบพันสิริมงคลย่อมเกิดผู้นั้นแม่น้ำที่ตั้งไว้ในมณฑลพิธีก็ถือกันว่าเป็นน้ำมนต์สามารถกำจัดเสนียดจัญไรได้นอกจากนั้นยังเชื่อว่าจะได้อานิสงส์อันยิ่งใหญ่ประการคือ

๑. จะได้เกิดมาในยุคศาสนาพระศรีอริยเมตไตรยซึ่งจะมาอุบัติเป็นพระพุทธเจ้าองค์ต่อไปในอนาคต
๒. เมื่อดับขันธจะได้อุบัติเกิดในสุคติโลกสวรรค์เสวยทิพยสมบัติอันโอฬาร
๓. จะไม่เกิดในอบาย (ไม่ตกนรก) เมื่อตายไปแล้ว
๔. จะเป็นผู้มั่งมีลาภยศสรรเสริญไมตรีและมีความสุข
๕. เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาจะได้รับมรรคผลนิพพานเป็นพระอริยบุคคลในพระพุทธศาสนา

สิ่งที่จะต้องจัดเตรียมในการเทศน์มหาชาติ

มีดังนี้ ขั้นตอนการเตรียมการงานเทศน์มหาชาติ การเตรียมการคือ การวางแผนที่จะทำงานศาสนพิธีกร จะต้องวางแผนและจัดแผนไว้เป็นหมวดๆ เพื่อความความสะดวกในการปฏิบัติหรือในการมอบหมายการปฏิบัติและต้อง วางแผนไว้ด้วยใครจะต้องทำ ทำอะไรสิ่งใดทำก่อน สิ่งใดทำทีหลังทำอย่างไรเกี่ยวข้องกับผู้ใดบ้าง การ เตรียมการแบ่งเป็น ๓ ระยะ คือ ระยะยาว ระยะกลาง ระยะสั้น

การเตรียมสถานที่ สถานที่ ที่จะใช้จัดงาน

การเตรียมอุปกรณ์ อุปกรณ์ที่ จะต้องใช้ในงาน

การเตรียมบุคลากร บุคคลสำคัญในงาน

การเตรียมเวลา ระยะเวลาในการจัดงาน

การเตรียมกำหนดการรายละเอียดและขั้นตอนของงาน

การเตรียมการระยะยาว

การเตรียมสถานที่

สถานที่ที่จะจัดพิธีความสำคัญมากอย่างหนึ่งงานพิธีกรๆจะดูโอ้อ่าสวยงาม อลังการล้วนอาศัย สถานที่อันเหมาะสม ศาสนพิธีกรเมื่อได้รับมอบหมายให้จัดงานต้องคำนึงถึงเรื่องสถานที่ก่อนว่าสมควรจะใช้เป็นสถานที่จัด จัดงานหรือไม่โดยใช้หลักการกว้างๆ ดังนี้ กว้างขวาง เพียงพอต่อการรองรับผู้มาร่วมพิธีสะอาดไม่มีสิ่งรบกวน ไม่สกปรก หรือมีกลิ่นเหม็น อากาศถ่ายเทได้ดีไม่มีเสียงอึกที่กกรึกโครมสะดวก สบาย ทางเข้า-ออก ที่จอดรถห้องน้ำห้องสุขาการเตรียมอุปกรณ์ในการจัดพิธีต้องมีอุปกรณ์จัดเตรียมอุปกรณ์ให้ถูกต้องเหมาะสมกับงานและจัดเตรียมให้อยู่ในสภาพพร้อมที่จะใช้งานได้ทันที

การจัดเตรียมอุปกรณ์

อุปกรณ์ในการจัดพิธีมี ๒ ประเภท

๑. อุปกรณ์ทั่วไปเช่น โต๊ะหมู่บูชา กระจกธูป เชิงเทียนกระโถนแจกัน ที่ กรวดน้ำอาสนะสำหรับ พระสงฆ์ หรือเครื่องรับรองอื่นๆ ฯลฯ

๒. อุปกรณ์เฉพาะพิธี เช่นสายสิญจน์ ชั้นน้ำมนต์ ที่พรมน้ำมนต์ ธูป เทียนแพ กรวยกระทงดอกไม้

แป้งเจิม

อุปกรณ์ทั่วไปประกอบด้วย

- พระพุทธรูปขนาดพอเหมาะสมกับโต๊ะหมู่บูชาไม่ใหญ่หรือเล็กเกินไป
- แจกัน กระจกธูป ที่ปักเชิงเทียน ดอกไม้พานพุ่มและธูปเทียนบูชา
- อาสน์สงฆ์ พร้อมเครื่องปูลาดพรมเสื่อเช่น พรม ผ้าขาว และอาสนะสำหรับพระสงฆ์นั่ง
- เครื่องรับรองพระสงฆ์ เช่นที่ตั้งพัดพร้อมพัดรองแก้ว น้ำพร้อมน้ำร้อนน้ำเย็น กระดาษเช็ดมือ

กระโถน โตก ตะลุ่ม พาน ถาด ตามความจำเป็นที่ต้องใช้

- โต๊ะวางเครื่องไทยธรรม วางข้าวพระพุทธรูป วางอาหารคาว-หวาน
- เชิงเทียนพร้อมเทียนชนวน เชือกสำลี ไฟแช็ก มีดหรือกรรไกรเล็ก เทปกาวใส
- เครื่องขยายเสียงพร้อมอุปกรณ์ เช่นไมโครโฟน ขาดังตามความจำเป็นที่จะต้องใช้
- ชุดข้าวพระพุทธรูป โต๊ะรอง ผ้าปูโต๊ะ ชุดอาหารคาว-หวานและจตุปัจจัยไทยธรรม

- ใบปวารณาพร้อมซอง

- แก้วน้ำพร้อมน้ำดื่มสำหรับประธานในพิธี

- ที่กรวดน้ำพร้อมน้ำ

- สิ่งของอื่นๆที่ ต้องใช้

อุปกรณ์เฉพาะพิธีประกอบด้วย

สายสัญญาณพร้อมพานรอง ๒ ใบชั้นน้ำมนต์พร้อมน้ำและเทียนสำหรับทำน้ำมนต์ ที่พร้อมน้ำมนต์และสิ่งอื่นๆ อุปกรณ์สำหรับพระแสดงพระธรรมเทศนา ธรรมาสน์โต๊ะรองสำหรับพระสงฆ์ขึ้น อาสนะปูนั่ง กระจโกณเล็ก กระจดาชเช็ดมือ คัมภีร์เทศน์พร้อมพานรอง และพานรองสำหรับให้ศีลโต๊ะวางเครื่องกณฑ์เทศน์ พร้อมพานโตกตะลุ่ม เชิงเทียน พร้อมเทียนส่องธรรมเครื่องทองน้อยพร้อมเทียนและธูปไม้ระกำที่ กรวดน้ำพร้อมน้ำ และโต๊ะวางदानหน้าประธานพิธีไมโครโฟนสำหรับพระเทศน์ และสำหรับผู้อาราธนา น้ำฉันสำหรับพระเทศน์ (งานหลวงไม่ถวายน้ำบนธรรมาสน์)

พระบรมฉายาลักษณ์พร้อมโต๊ะหมู่สำหรับประดิษฐานเครื่องราชสักการะ (ธูปเทียนแพ กรวยดอกไม้) เทป หรือซีดีเพลงที่จะใช้เปิด

การจัดโต๊ะหมู่บูชา

ศาสนพิธีกรต้องมีความรู้และเข้าใจในการจัดโต๊ะหมู่บูชาไม่ว่าจะเป็นหมู่๘ หมู่๗ หมู่๕ หรือหมู่อื่นๆซึ่งมีขนาดที่แตกต่างกันเป็น ๓ ขนาด คือ ขนาดใหญ่ ขนาดกลาง และขนาดเล็ก ตลอดถึงสิ่งประกอบบนโต๊ะหมู่ก็มีขนาดต่างๆ กัน

การจัดโต๊ะหมู่บูชาในพิธีสงฆ์ จำเป็นต้องมีคือพระพุทธรูปขนาดพอเหมาะกะโต๊ะหมู่บูชา พระพุทธรูปใช้ได้ทุกปางที่นิยมกันมากคือปางมารวิชัยกับปางสมาธิ ไม่นิยมนำพระเครื่องมาเป็นพระประธานที่โต๊ะหมู่บูชา ตัวกลางแถวบน จัดตั้งกระกระถางธูป เชิงเทียนบูชา ที่ โต๊ะตัวกลางแถวล่างแจกันดอกไม้ประดับ หรือพานพุ่มวางที่โต๊ะต่างๆตามความสวยงาม การจัดโต๊ะหมู่ในพิธีสงฆ์นิยมจัดไว้ด้านขวามือพระสงฆ์ ไม่ประดับธงชาติและพระบรมฉายาลักษณ์ (หากเป็นการอบรมสัมมนาจึงจะประดับ)

การเตรียมบุคลากร

บุคลากร คือบุคคลต่างๆที่ เกี่ยวข้องในงานอย่างชัดเจนที่ต้องปฏิบัติในพิธีนั้นๆอันได้แก่พระสงฆ์ ประธานพิธี ประชาสัมพันธ์ ศาสนพิธีกรผู้ช่วยตลอดถึงผู้จะเชิญมาร่วมงานบุคลากรนั้นจะต้องเตรียมการ ดังนี้'

- พระสงฆ์ ต้องนิมนต์ไว้ก่อนงานแจ้งรายละเอียดว่าเป็นงานอะไร แจ้งวันที่ เวลาและสถานที่ จัดงานด้วย ควรจัดทำบัญชีพระสงฆ์ในพิธีให้แยกบัญชีเป็นชุดๆถ้ามีหลายพิธีเพื่อ สะดวกในการจัดพระสงฆ์ และถวายจัดปัจจัยไทยธรรมใส่เบอร์โทรศัพท์สำหรับและควรติดต่อไว้ด้วย

- ประธานพิธีต้องนัดวัน เวลาขั้นตอนการปฏิบัติในพิธีให้ทราบไว้ก่อน

- ประชาสัมพันธ์ ต้องประสานในรายละเอียดของงานและกำหนดตัวบุคคลให้แน่นอน

- ศาสนพิธีกร ศาสนพิธีกรผู้ช่วยต้องนัดหมายการแต่งกายอธิบายรายละเอียดขั้นตอนของงานและมอบหมายให้เรียบร้อย
- ผู้ที่จะเชิญมาร่วมงานต้องเชิญไว้ก่อนงานพอสมควร

การเตรียมเวลา

งานที่เป็นทางการ งานที่มีรูปแบบมีกำหนดการเรื่องเวลาเป็นสิ่งสำคัญศาสนพิธีกรจะต้องจัดลำดับของพิธี ให้เหมาะสมเพราะบางรายการเป็นการบังคับ เช่น เวลาฤกษ์ เวลาพระสงฆ์ฉันภัตตาหาร และต้องคำนึงว่าแต่ละขั้นตอนใช้เวลาเท่าไรเพื่อสะดวกในการกำหนดเวลาเริ่มต้นและสิ้นสุดพิธี จุดใหญ่ๆ ของเวลาต้องเตรียมคือ

- เวลาเริ่มต้นพิธี ผู้ร่วมงานพร้อมเพรียงกัน
- เวลาที่ประธานจะเดินทางถึง จุดรูปเทียนเริ่มเข้าพิธี
- เวลาฤกษ์ของพิธี
- เวลาสิ้นสุดงาน

การเตรียมเวลานี้ ต้องเผื่อเหลือเผื่อขาดไว้เมื่อกำหนดเวลาได้แล้วให้เขียนเวลาวันที่สำคัญๆ ลงไว้ในกำหนดการ เช่น เวลาเริ่มต้นเวลาบังคับ เวลาสิ้นสุด ไม่ควรใส่เวลาทุกขั้นตอนของพิธีในกำหนดการควรปล่อยให้ยืดหยุ่นได้ตามสมควร

การเตรียมกำหนดการ

กำหนดการเป็นสิ่งสำคัญประการหนึ่งในการดำเนินพิธีต่างๆ เพราะกำหนดการนั้นจะเป็นเอกสารที่บอกลักษณะของงานนอกสถานที่ วัน เวลาในการจัดงาน บอกลำดับขั้นตอนบอกการแต่งกายตลอดจนถึงบอกว่าใครเป็นเจ้าของงานนั้นๆ เพื่อให้ผู้ที่เกี่ยวข้องได้เข้าใจตรงกันการจัดการกำหนดการนั้นมี ๓ ขั้นตอนคือ

๑. การเขียนกำหนดการ
๒. การประสานกำหนดการ
๓. การปฏิบัติกำหนดการ

การเขียนกำหนดการคือ การจัดทำเอกสารแสดงลำดับขั้นตอนที่จะต้องปฏิบัติในงานแบ่งออกเป็น ๓ ช่วง คือ ช่วงต้นเขียนบอกชื่องาน สถานที่ วัน เวลา ที่จะจัดงาน ช่วงกลางลำดับขั้นตอนการปฏิบัติงาน ตั้งแต่เริ่มต้นจนถึงสุดท้ายของงานนั้น ช่วงท้ายเขียนบอกการแต่งกายและเขียนบอกชื่อเจ้าของงาน บอกเบอร์โทรศัพท์ติดต่อ จะแสดงตัวอย่างพอเป็นแนวทางดังนี้

กำหนดการ

พิธี.....(ทำอะไร)

ณ.....(ที่ไหน)

วันที่.....เดือน.....พ.ศ.....เวลา.....(เมื่อไหร่)

เวลา.....น. ผู้มีเกียรติพร้อมกัน ณ.สถานที่ประกอบพิธี

เวลา.....น. ประธานในพิธีเดินทางถึงสถานที่ประกอบพิธี

จุดธูปเทียนบูชาพระรัตนตรัย

เจ้าหน้าที่พิธีกรอาราธนาศีล

พระสงฆ์ให้ศีล

เจ้าหน้าที่พิธีกรอาราธนาธรรม

พระสงฆ์แสดงธรรมเทศนามหาเวสสันดรชาดก ทำนอง.....

ประธานในพิธีถวายจุดปัจจัยเครื่องไทยธรรม

พระสงฆ์อนุโมทนา กล่าวสัมโมทนียคาถา

ประธานกรวดน้ำรับพร

พระสงฆ์พรมน้ำมนต์ เป็นเสร็จพิธี

การแต่งกาย ชุดสากลชุดสุภาพ

สถาบันศิลปวัฒนธรรมเฉลิมพระเกียรติ

โทร. ๐ ๒-๓๑๐ ๘๘๘๕

การตกแต่งบริเวณพิธีบริเวณพิธี

ตกแต่งให้มีบรรยากาศคล้ายอยู่ในบริเวณป่าหิมพานต์ตามเนื้อเรื่องเวสสันดรชาดกโดยเจ้าของกัณฑ์แต่ละกัณฑ์จะนำต้นกล้วยต้นอ้อยใบมะพร้าว (ทางมะพร้าว) และกิ่งไม้มาผูกตามเสาและบริเวณรอบๆ ธรรมาสน์ประดับธงทิวและราชวัติฉัตรธงปักไว้ตามสมควรสำหรับเครื่องกัณฑ์เทศน์จะประกอบด้วยผลไม้ นานาชนิดขนมและสิ่งที่มีกัณฑ์ขาดไม่ได้คือ กล้วยอ้อยและนอกจากนั้นจัดเตรียมขันเรียกว่า “ขันประจำกัณฑ์” ไว้ โดยเจ้าภาพและผู้มาร่วมงานจะนำปัจจัยยามใส่ขันเพื่อติดกัณฑ์เมื่อถึงเวลาเทศน์กัณฑ์ของใครเจ้าภาพก็ไปประจำอยู่ที่ใกล้กับธรรมาสน์พระเทศน์ทั้งนี้เจ้าของกัณฑ์มักจะเตรียมดอกไม้ธูปเทียนให้เท่ากับจำนวนคาถาเช่นกัณฑ์ทศพร ๑๙ คาถา ดอกไม้ธูปเทียนอย่างละ ๑๙ ดอก เมื่อเทศน์จบกัณฑ์แล้วปีพาทย์จะประโคมเพลงประจำกัณฑ์ การตั้งขันสาครใหญ่ในการจุดเทียนบูชาประจำกัณฑ์นิยมตั้งขันสาครใบใหญ่หรืออ่างใหญ่ที่เหมาะสมไว้ใส่น้ำสะอาดให้เต็มเพื่อปักเทียนบูชาประจำกัณฑ์ในระหว่างที่พระเทศน์(ภาชนะใส่น้ำนี้ตั้งหน้าธรรมาสน์กลางบริเวณพิธี)น้ำในภาชนะที่ตั้งนี้เสร็จพิธีแล้วถือว่า เป็นน้ำพระพุทธรูปมนต์ สามารถเป็นน้ำปัดเสนียดจัญไรต่างๆ ได้

การเตรียมเทียนเล่มเล็กในการเตรียมเทียนสำหรับบูชา ประจำกัณฑ์จะเตรียมไว้จำนวน ๑,๐๐๐ เล่มแยกเป็นมัดไว้แล้ว ทำเครื่องหมายให้ทราบว่ามัดไหนสำหรับบูชาคาถากัณฑ์ใดเมื่อถึงคราว เทศน์กัณฑ์นั้นก็เอาเทียนมัดนั้นออกจุดบูชาตามรอบบนะที่ใส่น้ำ กระทำเช่นนี้ต่อกันไปจนครบ ๑๓ กัณฑ์ครบจำนวนเทียน ๑,๐๐๐ เล่ม ซึ่งเท่ากับจำนวนคาถาในบางสถานที่ นิยมทำธงเล็กๆ ๑,๐๐๐ คั่นแบ่งจำนวนเท่าคาถาประจำกัณฑ์ เช่นเดียวกับเทียนเตรียมไว้สำหรับ ปักบูชาที่หอยกกล้วยการจุดเทียนหรือปักธงบูชากัณฑ์ดังกล่าวนี้เป็นหน้าองค์เจ้าภาพผู้รับกัณฑ์นั้นๆ

การนิมนต์พระเทศน์มหาชาติ

การนิมนต์พระเทศน์มหาชาติจะพิจารณาจากความสามารถและความเชี่ยวชาญโดยเฉพาะน้ำเสียงที่สอดคล้องกับเนื้อเรื่องและวิธีการเทศน์ของแต่ละกัณฑ์กล่าวคือกัณฑ์ทศพรมีวิธีการเทศน์แบบทำนองธรรมวัตร ใช้เสียงเนือๆในการเทศน์มักนิมนต์พระผู้ใหญ่โดยเฉพาะเจ้าอาวาสของวัดที่ จัดงานเทศน์นั้นเป็นผู้เทศน์ เป็นทำนองต้อนรับญาติโยมผู้มาฟังเทศน์มหาชาติที่วัดนั้น

และคล้ายกับเป็นการเปิดงานไปด้วยในตัวกัณฑ์หิมพานต์และกัณฑ์ทานกัณฑ์ทั้งสองกัณฑ์มีทำนองคล้ายกันแต่กัณฑ์หิมพานต์จะกระด้างกว่าและไม่โอตครวญเท่ากัณฑ์ทานกัณฑ์มักนิมนต์พระผู้ใหญ่เทศน์ ส่วนกัณฑ์ทานกัณฑ์จะต้องคัดเลือกพระผู้ใหญ่ที่มีความชำนาญในการเทศน์มากเพราะในกัณฑ์นี้มีเสียงโอตครวญเพื่อสื่ออารมณ์ให้คนฟังเข้าใจกัณฑ์วนปเวศน์มักเลือกพระหนุ่มหรือสามเณรเพราะเนื้อหาส่วนใหญ่เป็นบทชมธรรมชาติและยังมีตอนพบเจ้าชายเมืองเจตราชูฎร์ด้วยกัณฑ์ชุกกัณฑ์นิมนต์พระผู้ใหญ่ที่มีเสียงใหญ่ เพื่อให้สอดคล้องกับลักษณะของชุกกัณฑ์ที่เทศน์กัณฑ์นี้ต้องมีความชำนาญในการเทศน์มากเพราะท่วงทำนองมีลีลาและลูกเล่นมากกัณฑ์จุลพนและมหาพนจะนิมนต์พระผู้ใหญ่หรือพระหนุ่มก็ได้เพราะถ้านิมนต์พระผู้ใหญ่ก็จะสอดคล้องกับเรื่องที่มีชุกกัณฑ์เป็นตัวละครสำคัญแต่ถ้าเป็นพระหนุ่มก็เหมาะสมเพราะเป็นการบรรยายความงามของธรรมชาติกัณฑ์กุมารนิมนต์พระหนุ่มหรือถ้าได้สามเณรน้อยก็ยิ่งดีเพื่อเป็นตัวแทนของพระขาลีและ

พระกัณฑ์กัณฑ์มัทรีนิยมนิมนต์พระหนุ่มที่มีเสียงเล็กหรือสามารถจัดเสียงให้ออกเป็นเสียงคล้ายผู้หญิงได้เพื่อเป็นตัวแทนของพระนางมัทรีส่วนกัณฑ์สักกบรรพมหาธาตุนกษัตริย์และนครกัณฑ์จะเป็นพระผู้ใหญ่หรือพระหนุ่มสามเณรก็ได้การจัดเทศน์มหาชาติแต่ละครั้งจะต้องดำเนินการก่อนสิ่งอื่นๆก็คือการนิมนต์พระนักเทศน์ โดยเฉพาะถ้าเทศน์มหาชาติแบบเรียงกัณฑ์ก็จะต้องนิมนต์พระนักเทศน์ให้ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ในปัจจุบันยากมากที่จะหาพระนักเทศน์ที่มีความชำนาญให้ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ส่วนมากก็จะนิมนต์ได้เฉพาะกัณฑ์ที่สำคัญๆเช่นกัณฑ์ชุกกัณฑ์มหาพนกัณฑ์กุมารกัณฑ์มัทรีและกัณฑ์มหาธาตุนกษัตริย์และกัณฑ์อื่นๆก็จะนิมนต์พระในวัดหรือพระรูปใดก็ได้เพื่อให้ครบทั้ง ๑๓ กัณฑ์ส่วนการนิมนต์พระเทศน์แบบประยุกต์ ๒ ธรรมมาสน์ ๓ ธรรมมาสน์หรือเทศน์ประยุกต์ ๖ ธรรมมาสน์นั้นต้องนัดหมายพระเทศน์ล่วงหน้าเป็นระยะเวลาหลายๆเพราะพระที่ชำนาญการเทศน์ในลักษณะดังกล่าวมีจำนวนน้อยบางครั้งต้องนิมนต์กันข้ามปีก็มีเมื่อนิมนต์พระเทศน์ได้เรียบร้อยแล้วก่อนที่จะถึงวันเทศน์มหาชาติผู้จัดการเทศน์จะต้องจัดเตรียมสถานที่ไว้ให้พร้อมด้วยการนิมนต์พระเทศน์มหาชาติมีกรูปแบบคือ ๑ เจ้าอาวาสเป็นผู้นิมนต์พระนักเทศน์เองโดยที่ท่านจะใช้ความรู้จักหรือคุ้นเคยเป็นการส่วนตัวหรือนิมนต์ตามคำบอกเล่าของญาติโยมว่าพระรูปไหนเทศน์ดีท่านก็นิมนต์มาเทศน์ตามศรัทธาของญาติโยม ๒ เจ้าอาวาสวัดมอบหมายให้พระผู้รับผิดชอบงานเทศน์มหาชาติของวัดเป็นผู้นิมนต์หรือบางครั้งอาจจะมอบหมายให้พระนักเทศน์เป็นผู้นิมนต์ ๓ โยมเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์เป็นผู้นิมนต์เองหมายความว่าผู้ที่รับเป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์แต่ละกัณฑ์รู้จักกับพระนักเทศน์เป็นการส่วนตัวเมื่อรับเป็นเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์กัณฑ์ใดแล้วก็อาสาเจ้าอาวาสรับนิมนต์พระเทศน์ให้ด้วยท่านเจ้าอาวาสก็ตามใจเพราะเป็นศรัทธาของโยมเจ้าภาพกัณฑ์เทศน์ส่วนการเลือกนิมนต์พระเทศน์มหาชาติของแต่ละที่นั้นไม่เหมือนกันซึ่งการนิมนต์พระเทศน์มหาชาติในยุคปัจจุบันนี้จะไม่เหมือนกับแบบโบราณที่เคยปฏิบัติมาอาจจะเป็นเพราะพระนักเทศน์มหาชาติมีจำนวนน้อยไม่เพียงพอที่จะรับนิมนต์ไปเทศน์ในทุกๆสถานที่หรืออาจเป็นเพราะขาดพระนักเทศน์ที่มีความชำนาญในการเทศน์เฉพาะกัณฑ์ก็ไม่ได้รูปแบบการจัดเทศน์มหาชาติแบบการจัดเทศน์เรียงกัณฑ์คือการจัดให้พระเทศน์ แต่ละกัณฑ์เรียงลำดับไปทั้ง ๑๓ กัณฑ์

แบบการจัดเทศน์แบบประยุกต์คือการจัดให้เหมาะสมกับความต้องการของผู้จัดและผู้ฟัง เช่นจัดให้มีการเทศน์ธรรมมาสน์เดี่ยวเล่าเรื่องตั้งแต่ต้นจนจบหรือให้มีเทศน์ ๒ ธรรมมาสน์มีการ แสดงประกอบการเทศน์ เป็นต้น

ทำนองการเทศน์มหาชาติ

ในระยะเริ่มแรกการเทศน์มหาชาติใช้ภาษาบาลีล้วนที่เรียกว่า “เทศน์คาถาพัน” ทำให้ประชาชนทั่วไปฟังไม่เข้าใจเนื้อเรื่องขาดความน่าสนใจนอกจากความเชื่อที่ว่าได้บุญเพียงอย่างเดียวต่อ มาสมเด็จพระบรมไตรโลกนาถทรงพิจารณาเห็นว่าหากปล่อยให้เป็นอย่างนี้ต่อไปเวสสันดรชาดกจะสูญสิ้นไปจึงมีรับสั่งให้นักปราชญ์ราชบัณฑิตแต่งมหาชาติคำหลวงขึ้นมหาชาติคำหลวงไม่ได้แต่งสำหรับเทศน์แต่แต่งสำหรับสวดให้อุบาสกอุบาสิกาฟังในเวลาไปอยู่บำเพ็ญกุศลที่วัดในวันพระขึ้นแรม ๘ ค่ำ ๑๕ ค่ำ หรือนำมาสวดในวันสำคัญทางพระพุทธศาสนาครั้งสมัยรัตนโกสินทร์นี้ก็ยังรักษาประเพณีการสวดมหาชาติคำหลวงโดยสวดมหาชาติคำหลวงทำนองเก่าถวายขณะเสด็จพระราชดำเนินไปบำเพ็ญพระราชกุศลถวายพุ่มเทียนแก่เจ้าอาวาสพระอาราม หลวง

สมเด็จพระราชาคณะพระราชาคณะและพระครูสัญญาบัตรในวันขึ้น ๑๕ ค่ำเดือน ๙ ของเทศกาลเข้าพรรษาณ วัดพระศรีรัตนศาสดารามและการที่เด็กนักเรียนไปนั่งสวดหนังสือเรื่องต่างๆตามทำนองซึ่งเรียกว่า “สวดโธ้อั้ววิหารราย” ตามศาลารายในวัดพระศรีรัตนศาสดารามก็สืบเนื่องมาจาก ประเพณีนี้ เช่นกัน

ในรัชสมัยสมเด็จพระเจ้าทรงธรรมโปรดเกล้าฯ ให้แต่งหนังสือมหาชาติคำหลวงขึ้นอีกครั้งหนึ่งหรือเรียกว่ากาพย์มหาชาติเป็นคำประพันธ์ชนิดร้อยยาวแต่งไว้สำหรับพระเทศน์ให้สาธุชนฟังแต่มีเนื้อเรื่องยาวมากไม่อาจเทศน์ให้จบภายในวันเดียวได้หากเทศน์เพียงอย่างเดียวจะทำให้หน้าเปื้อนพระที่เทศน์จึงมีการใส่ลีลาน้ำเสียงสำเนียง ท่วงทำนอง

ในแต่ละบทบาทของตัวละครในแต่ละกัณฑ์เพื่อให้เกิดจินตนาการชวนติดตามการเทศน์มหาชาติด้วยทำนองต่างๆจึงน่าจะเริ่มต้นจาก กาพย์มหาชาติที่แต่งขึ้นในรัชสมัยของพระเจ้าทรงธรรมนี้และได้รับความนิยมแพร่หลายมาจนถึงปัจจุบันพระครูวินัยธรรมานพกนตสีโลวัดพระเชตุพนวิมลมังคลารามได้อธิบายไว้ว่า ทำนองในการเทศน์มหาชาติมีทำนองหลัก อยู่ ๒ แบบ คือ

การเทศน์มหาชาติทำนองหลวงเป็นการเทศน์แบบทำนองธรรมวัตรและทำนองแหลซึ่งต้องเทศน์ไปตามเนื้อหามีอยู่ในคัมภีร์ทำนองหลวงถือเป็นทำนองมาตรฐานหรือทำนองราชการโบราณถือเป็นแบบฉบับของการเทศน์มหาชาติการเทศน์แบบทำนองธรรมวัตรเป็นการเทศน์ที่ใช้ทำนองธรรมดามีการเอื้อนเสียงอยู่บ้างแต่ไม่มากจนการเทศน์มหาชาติแบบทำนองแหลตามทำนองหลวงเป็นการเทศน์ที่มีท่วงทำนองไปตามเนื้อหามีอยู่ในคัมภีร์หรือที่เรียกกันว่าแหลพระที่จะเทศน์มหาชาติแบบนี้ได้ต้องฝึกการเอื้อนเสียงขึ้นและต้องมีเสียงค่อนข้างดีมีความชัดเจนต้องใช้เสียงเป็นการเทศน์ทำนองแบบนี้พระเทศน์ต้องฝึกมาเป็นอย่างจริงจังจะเทศน์ได้น่าฟังเพราะ การเทศน์มหาชาติแต่ละครั้งจะต้องมีการเล่นเสียงและใช้เสียงมากมีทั้งทำเสียงเล็กเสียงใหญ่ทำนองมหาชาติแต่ละกัณฑ์จึงมีความแตกต่างกัน เช่นเดียวกับความแตกต่างของเพลงหน้าพาทย์ทั้ง ๑๓ อันเป็นเพลงประจำกัณฑ์ การเทศน์มหาชาติทำนองราษฎร์หรือการแหลแบบทำนองราษฎร์หมายถึงทำนองแหลที่มีเนื้อหาอยู่นอกคัมภีร์

ไม่ว่าจะเป็นแหลนอกเทียบกับเนื้อที่มีเนื้อความอยู่ในมหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์หรือแหลนอกที่มีเนื้อความไม่เกี่ยวข้องกับเนื้อความในมหาชาติเลยเช่นแหลพรแหลนอกที่มีเนื้อความเกี่ยวกับพุทธประวัติการแหล่งประเภทนี้ขึ้นอยู่กับพระนักเทศน์เลือกมานำเสนอกับคนฟังตามความเหมาะสมของโอกาสและเวลา

พระพิจิตรธรรมพาที (ชัยวัฒน์ ธรรมวฑฒโน) ได้อธิบายไว้ ในการเทศน์มหาชาติมีทำนองหลักอยู่ ๓ ทำนองคือทำนองประจำกัณฑ์ได้แก่ทำนองทางราชการหรือที่เรียกว่า “ทำนองหลวง” หรือทำนองในเนื้อ (เนื้อเรื่อง) ทำนองประจำตัวได้แก่ทำนองที่ผู้แต่งหรือผู้แหลจะคิดประดิษฐ์ขึ้นหรือยกย้ายให้เกิดความไพเราะ ตามความสามารถของตนทำนองประจำภาคได้แก่ทำนองที่เป็นไปตามสำเนียงภาษาของแต่ละท้องถิ่นเฉพาะ ทำนองประจำกัณฑ์ยังแบ่งออกไปอีกหลายลักษณะหลายทำนองเช่นทำนองธรรมวัตรทำนองธรรม วัตรกราย ทำนองธรรมวัตรแท้ทำนองเดินทำนองเดินกรายทำนองขึ้นทำนองขึ้นสูง ทำนองย้าย เป็นต้น

ทำนองการเทศน์มหาชาติจัดได้ว่าเป็นศิลปะสูงใจคนเข้าสู่ศาสนาศีลธรรมโดยอาศัยลีลาน้ำเสียงท่วงทำนองเป็นตัวดำเนินเรื่องให้เห็นถึงลักษณะของบุคคลทั้งในด้านดีและเลวและเป็นการจรรโลงจิตใจสาธุชนให้สัมผัสถึงอรรถรสของธรรมะและนำไปประยุกต์ใช้ในชีวิตประจำวันได้จำนวนกัณฑ์ของมหาชาติเวสสันดรชาดกกัณฑ์ หมายถึงข้อความส่วนหนึ่งตอนหนึ่งมักใช้กับการแสดงพระธรรมเทศนาหรือการเทศน์กล่าวคือข้อความธรรมะที่อธิบายจบเรื่องในตอนเดียวเรียกว่ากัณฑ์เวสสันดรชาดกมีทั้งหมด ๑๓ กัณฑ์ ดังนี้ กัณฑ์ทศพร มีจำนวนคาถา ๑๙ คาถากัณฑ์หิมพานต์ มีจำนวนคาถา ๑๓๔ คาถา ๓. กัณฑ์ทานกัณฑ์ มีจำนวนคาถา ๒๐๙ คาถา ๔. กัณฑ์วนปเวสน์ มีจำนวนคาถา ๕๗ คาถา ๕. กัณฑ์ชูชก มีจำนวนคาถา ๗๙ คาถา ๖. กัณฑ์จุลพน มีจำนวนคาถา ๓๕ คาถากัณฑ์มหาพน มีจำนวนคาถา ๘๐ คาถา ๘. กัณฑ์กุมาร มีจำนวนคาถา ๑๐๑ คาถา ๙. กัณฑ์มัทรี มีจำนวนคาถา ๙๐ คาถา กัณฑ์สักกบรรพ มีจำนวนคาถา ๔๓ คาถา กัณฑ์มหาธาต มีจำนวนคาถา ๖๙ คาถา ๑๒ กัณฑ์ฉกษัตริย์ มีจำนวนคาถา ๓๖ คาถา ๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์ มีจำนวนคาถา ๔๘ คาถา เนื้อหาโดยย่อของมหาชาติเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์ มีดังนี้

เนื้อหาโดยย่อของมหาเวสสันดรชาดก ๑๓ กัณฑ์

๑. กัณฑ์กัณฑ์ทศพร

เมื่อพระนางมยุสดีเทพอัปสรสิ้นบุญ ท้าวสักกะพระสวามีทรงทราบจึงพาไปประทับยังสวนนันทวันในเทวโลก พร้อมให้พร ๑๐ ประการ คือขอให้ได้อยู่ในประสาทของพระเจ้าสีพีขอให้มีโอกาสได้ดูจันทรนิรันดราดูกนิขอให้อำนาจขานให้พระนามว่ามยุสดีขอให้มีโอกาสที่ทรงเกียรติยศเหนือกษัตริย์ทั้งหลายและมีใจบุญขอให้มีความที่ผิดไปจากสตรีสามัญคือแบนราบ ในเวลาทรงครรภ์ขอให้มิถินงามไม่ดำและหย่อนยานขอให้มิเกศาต่ำสนิทขอให้มิผิวงามและขอให้มิอำนาจปลดปล่อยนรกโทษได้

เวสสันดรในวันที่ประสูตินั้นได้มีนางช่างฉันทันต์ตกลูกเป็นชายชาวบริสุทธ์ข้าราชการจึงนำมาไว้ในโรงช่างเป็นช่างต้นคู้บารมีให้มีชื่อว่าปัจฉัยนาคเมื่อพระเวสสันดรเจริญชนมายุได้๑๖พรรษาพระบิดาได้ยกสมบัติให้ครอบครองและทรงอภิเษกกับพระนางมัทรีพระธิดากษัตริย์มัทราชต่อมาเมื่อพระโอรสชื่อชาลีพระธิดาชื่อกัณ

เมื่อครองราชย์แล้วพระองค์ได้สร้างโรงงานบริจาคตานแก่ผู้เชิญใจต่อมาพระเจ้ากาลิงคะแห่งเมืองกาลิงครรัฐได้ส่งพรหมณ์มาขอพระราชทานช่างปัจฉัยนาคพระองค์จึงได้พระราชทานช่างปัจฉัยนาคแก่พระเจ้ากาลิงคะชาวเมืองสลุยชัยไม่พอใจพระองค์จึงเนรเทศพระเวสสันดรออกนอกพระนครกัณฑ์ทานกัณฑ์พระนางมยุสดีทรงเสียพระทัยเมื่อทรงทราบว่าพระเวสสันดรถูกประชานกล่าวโทษว่าได้พระราชทานช่างปัจฉัยนาคแก่เมืองอื่นและให้ เนรเทศจากเมืองสีพีจึงรีบเสด็จมาพบพระเวสสันดรและพระนางมัทรีจากนั้นเสด็จเข้าไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสลุยชัย ทูลขอภัยโทษแต่ก็ไม่สำเร็จจะเป็นไปตามกฎของธรรมศาสตร์ราชประเพณีรุ่งเช้าพระเวสสันดรทรงบริจาคตศตกรมหาทานคือการให้ครั้งใหญ่ ๗อย่าง

๒. กัณฑ์หิมพานต์

พระนางมุสตีได้จุติลงมาเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ามัททราชเมื่อเจริญชนมายุได้ ๑๖ ชันษาจึงได้อภิเษกสมรสกับพระเจ้ากรุงสยชัยแห่งเมืองสีพีต่อมาได้ประสูติพระโอรสนามว่าเวสสันดรในวันทีประสูตินั้นได้มีนางข้างฉันทันต์ตกถูกเป็นข้างเผือกขาวบริสุทธิ์ ข้าราชบริพารจึงนำมาไว้ในโรงข้างเป็นข้างต้นคู้บารมีให้มีชื่อว่าปัจจย้านาค เมื่อพระเวสสันดรเจริญชนมายุได้ ๑๖ พรรษาพระบิดาได้ยกสมบัติให้ครอบครองและทรงอภิเษกกับพระนางมัทรีพระธิดากษัตริย์มัททราช ต่อมาเมื่อพระโอรสชื่อ ชาลี พระธิดาชื่อ กัณหา เมื่อครองราชย์แล้วพระองค์ได้สร้างโรงทานบริจาคทานแก่ผู้เชื่อใจ ต่อมาพระเจ้ากาลิงคะแห่งเมืองกาลิงครรัฐได้ส่งพราหมณ์มาขอพระราชทานข้างปัจจย้านาคพระองค์จึงได้พระราชทานข้างปัจจย้านาคแก่พระเจ้ากาลิงคะชาวเมืองสยชัยไม่พอใจพระองค์จึงเนรเทศพระเวสสันดรออกนอกพระนคร

๓. กัณฑ์ทานกัณฑ์

พระนางมุสตีทรงเสียพระทัยเมื่อทรงทราบว่าพระเวสสันดรถูกประชาชนกล่าวโทษว่าได้พระราชทานข้างปัจจย้านาคแก่เมืองอื่นและให้เนรเทศจากเมืองสีพีจึงรีบเสด็จมาพบพระเวสสันดรและพระนางมัทรีจากนั้นเสด็จเข้าไปเฝ้าพระเจ้ากรุงสยชัยทูลขออภัยโทษแต่ก็ไม่สำเร็จจะเป็นไปตามกฎของธรรมศาสตร์ราชประเพณีรุ่งเช้าพระเวสสันดรทรงบริจาคสัตสตกมทานทานคือการให้ครั้งใหญ่๗อย่างๆละ ๗๐๐ คือช้าง ม้า โค นม รถ นารี ทาส ทาสี จากนั้นทูลลาพระชนกและพระชนนีออกไปจากเมือง พระเจ้าสยชัยขอให้พระนางมัทรีและพระโอรสพระธิดาไม่ต้องตามไป แต่ทั้งหมดไม่ยินยอม รุ่งขึ้นพระเวสสันดร พระนางมัทรี พร้อมด้วยพระโอรสพระธิดา เสด็จออกจากนครมุ่งตรงไปยังเขาวงกต

๔ .กัณฑ์วนปเวสน์

พระเวสสันดรพร้อมพระมเหสี และพระโอรสพระธิดาเมื่อเสด็จถึงเมืองเจตรัฐพระราชเสด็จมาต้อนรับและทูลเชิญให้ครองเมืองเจตรัฐแต่พระเวสสันดรขอไปบำเพ็ญเพียรในป่า กษัตริย์เจตรัฐจึงรับสั่งให้พรานชื่อว่า เจตบุตร คอยอารักขาในป่า เมื่อพระเวสสันดรเดินทางมาถึงเขาวงกต ทรงเปลี่ยนเครื่องทรงเป็นนุ่งห่มของนักบวชพระนางมัทรีก็ทรงบวชเป็นดาบ่าเพ็ญศีลในป่าอยู่ที่ลีนีอาศรมพระนางมัทรีได้ปัดกวาดอาศรมทุกวัน จากนั้นก็ออกไปหาผลไม้ในป่า ตักน้ำมาเตรียมไว้ ในป่านั้นอุดมด้วยผลไม้นานาชนิด มีสระโบกขรณีน้ำสะอาดใสไหลเย็น มีพฤกษาร่มรื่นและมีดอกไม้หอมหวานทั่วทั้งป่า ราวประดู่จิวมานทิพย์

๕. กัณฑ์ชูชก

พราหมณ์ชื่อว่าชูชกได้เที่ยวขอทานเก็บเงินได้ถึง ๑๐๐ กษาปณ์จึงนำเงินไปฝากเพื่อนไว้จากนั้นก็ออกเดินทางตระเวนขอเงินเรื่อยไป ส่วนพราหมณ์ผิวเมียเก็บเงินไว้นานแล้ว เห็นว่าชูชกไม่กลับมาเอาคิดว่าชูชกคงตายไปแล้ว จึงนำเงินนั้นออกมาใช้จ่ายจนหมด ครั้นชูชกหวนกลับมาทวงเงินคืน พราหมณ์ผิวเมียก็ตกใจไม่รู้จะทำอย่างไรดี ด้วยความที่กลัวชูชกจะเอาความ จึงได้ตกลงมอบนางอมิตตดาลูกสาวให้แก่ชูชกแทนเงินที่ใช้หมดไป นางอมิตตดานั้นมีรูปงามและเป็นสาวรุ่นส่วนชูชกเฒ่าชราและมีรูปลักษณะอุบาทว์อัปลักษณ์ยิ่งเมื่อชูชกพานางอมิตตดา ไปอยู่กินด้วยกันที่หมู่บ้านทุนวิฐ พวกเมียพราหมณ์บ้านอื่นต่างพากันริษยาอิจฉานางอมิตต

ดา พรหมณ์ทั้งหมู่บ้านต่างก็ชื่นชมนางอมิตตดา จนมาทุบตีเมียตนทุกวันเพราะนางอมิตดานั้นเป็นบุตรกตัญญู เมื่อมาอยู่กับชูชกก็ปรนนิบัติรับใช้ทุกประการ

๖. กัณฑ์จุลพน

พรานเจตบุตรผู้มีรูปร่างกำยำไว้หนวดแดงหน้าตาถมึงทึง ถือน้ำไม้อาบยาพิษมาหาชูชกหมายจะฆ่าให้ตายตามคำสั่งกษัตริย์เจตรัฐ เฒ่าชูชกเจ้าเล่ห์คิดอุบายเอาตัวรอด จึงตัวสั้นนั่งกริบร้องบอกไปว่าตนเองเป็นราชทูตของพระราชามาทูลเชิญพระเวสสันดรกลับพระราชวังเพราะพระราชาทรงอภัยโทษแล้ว พรานเจตบุตรได้ยินก็ดีใจเชื่อคำเท็จนั้นจึงจัดเสบียงเพิ่มให้ชูชกและชี้ทางให้อีกด้วย

๗. กัณฑ์มหาพน

เฒ่าชูชกเดินทางไปกลางป่าได้พบกับ อัจจุตฤาษี ได้หลอกลวงฤาษีให้หลงคิดว่าตนเองเป็นกัลยาณมิตรของพระเวสสันดรจนได้พักค้างคืนกับฤๅษีรุ่งขึ้นฤาษีได้ให้กินผลไม้และชี้ให้ชมเขาลำเนาไพร้อมบอกระยะทางสภาพป่าและหนทางที่จะไปสู่เขาวงกตให้แก่ชูชกเมื่อไปถึงเป็นเวลาพลบค่ำเฒ่าชูชกก็ซ่อนตัว บนชะง่อนเขาด้วยคิดว่าต้องรอรุ่งเช้าให้พระนางมัทรีออกไปหาผลไม้ ก่อน เพราะพระนางคงไม่ยอมยกลูกให้ใครแน่

๘. กัณฑ์กุมาร

เมื่อพระนางมัทรีเข้าป่าหาผลไม้แล้วชูชกจึงเข้าเฝ้าทูลขอพระชาติและกัณหา พระเวสสันดรก็ประทานให้สองกุมารได้ยินจึงตกใจกลัวหนีไปซ่อนตัวอยู่ในสระพระเวสสันดรได้ขอ รongให้ทั้ง๒ พระองค์ออกมาแล้วชูชกก็นำทั้งสองพระองค์ออกมา แล้วชูชกก็นำทั้งสองพระองค์ไป

๙. กัณฑ์มัทรี

พระนางมัทรีเข้าป่าหาผลไม้ได้พบกับเหตุการณ์มหัศจรรย์ต่างๆจึงเดินทางกลับอาศรมได้เกิดพายุใหญ่ มีดครึ้มไปทั่วบริเวณอีกทั้งยังมีสิ่งสสารสาตร์ร้ายมาขวางทเมื่อมาถึงไว้ อาศรมได้ทราบเรื่องราวทั้งหมดทำให้พระองค์เสียพระทัยมากจนสลบไป หลังจากฟื้นคืนสติกลับมา พระนางก็อนุโมทนากับพระเวสสันดรด้วย

๑๐. กัณฑ์สักกบรรพ

พระอินทร์เกรงว่าจะมีผู้มาขอพระนาง มัทรีไปอีกและจะไม่มีผู้ปรนนิบัติพระเวสสันดรจึงได้แปลงเป็นพรหมณ์ซาลงมาขอเมื่อได้แล้วไม่น่ากลับไปได้ถวายคืนแก่พระเวสสันดรโดยขอให้ไม่ประทานพระนางมัทรีแก่ผู้ใดอีกพร้อมทั้งประสาทพรประการให้แก่พระเวสสันดรคือ

๑. ให้ทรงได้รับอภัยโทษ๒.ให้ทรง ช่วยคนถูกฆ่าได้๓.ให้ไพร่ฟ้าได้พึ่งพา๔.ให้มั่นคงในมเหสีไม่ลุ่มหลงสตรีอื่น๕.ให้ได้สืบสันตติวงศ์๖.ให้มีสิ่งของบริจาทานอย่างไม่มีที่สิ้นสุด๗.ให้มีอาหารทิพย์พอเพียงทุกรุ่งเช้า๘.ให้สำเร็จพระโพธิญาณ จากนั้น พระอินทร์จึงเสด็จกลับสู่สวรรค์

๑๑. กัณฑ์มหาราช

ชูชกได้พาสองกุมารหลงทางไปจนถึงเมืองสีพีจนกระทั่งได้พบกับพระอัยยิกาและ พระอัยยิกาจึงรับสั่งให้ไล่ถอนตัวทั้งสองพระองค์และพระราชทานเลี้ยงอาหารชั้นดีแก่ชูชกชูชกไม่มีวาสนาเพราะบริโภคมามากเกินไปจึงเป็นเหตุให้ไฟธาตุพิการอาหารไม่ย่อยจนถึงแก่ความตายพระเจ้าสญชัยรับสั่งให้เตรียมกองทัพไปรับพระเวสสันดรและพระนางมัทรี

๑๒. กัณฑ์ฉกษัตริย์

พระเจ้าสญชัยและจตุรงค์เสนาเดินทางไปถึงเขาวงกตกษัตริย์ทั้ง๖พระองค์คือพระเจ้าสญชัยพระนางมุสดีพระเวสสันดรพระนางมัทรีพระชาลีพระกัณหาได้มาพบกันในกลางป่าโดยมิได้คาดฝันก็ทรงวิบโยคโศกศัลย์จนถึงวิสัยญาณาสลบลงฝนโบกขรพรรษบันดาลตกลงมาให้ทรงฟื้นจากนั้นพากันขอลุโทษและได้ขอให้พระเวสสันดรลาผนวช

๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์

พระเวสสันดรเมื่อลาผนวชแล้วทรงสั่งลาพระอาศรมรับพระราชทานเครื่องทรงกษัตริย์แล้วเสด็จกลับไปครองเมืองสีพีด้วยความร่มเย็นเป็นสุขจนพระชนมายุ๑๒๐พรรษาสวรรคตแล้วได้อุบัติเป็นท้าวสันดุสิตเทพบุตรบนสวรรค์ชั้นดุสิต

เพลงประกอบการเทศน์มหาชาติ

นับแต่โบราณมาการประกอบพิธีกรรมหรือกิจกรรมต่างๆในวิถีชีวิตมักใช้ดนตรีเป็นองค์ประกอบหนึ่งในการจัดกิจกรรมเสมอไม่ว่าเป็นพิธีกรรมทางการเกิดการตายการทำบุญต่างๆในการเทศน์มหาชาติก็เช่นเดียวกันการใช้ดนตรีบรรเลงในพิธีกรรมเพื่อการจูงใจให้สาธุชนที่อยู่ห่างไกลได้ทราบว่ามีการจัดกิจกรรมเทศน์มหาชาติขึ้นพร้อมทั้งเชิญชวนให้มาร่วมงานบุญและเป็นการช่วยทำให้พิธีกรรมนั้นๆศักดิ์สิทธิ์กระตุ้นเร้าจิตใจและช่วยเสริมให้การเทศน์ในแต่ละกัณฑ์ได้อรรถรสยิ่งขึ้นการใช้เพลงประกอบนั้นใช้เมื่อพระขึ้นธรรมาสน์เทศน์และเมื่อจบการเทศน์ในแต่ละกัณฑ์เมื่อพระขึ้นธรรมาสน์เทศน์บรรเลงเพลงสาธุการเพื่อบูชาพระรัตนตรัยและอัญเชิญสิ่งศักดิ์สิทธิ์ลงมายังมณฑลเพื่อฟังพระธรรมเทศนาและเมื่อเทศน์จบแต่ละกัณฑ์บรรเลงเพลงประจำกัณฑ์ตามจุดเด่นของแต่ละกัณฑ์สมเด็จพระบรมวงศ์เธอเจ้าฟ้ากรมพระยานริศรานุวัดติวงศ์ได้ประทานเพลงประจำกัณฑ์แบบหลวงในเรื่องเวสสันดรชาดก ดังนี้

กัณฑ์เทศพร ๑๙ พระคาถาบรณเพลงเพลงสาธุการเพื่อประกอบกริยาน้อมนมัสการ รับพร ๑๐ ประการ
ของพระนางผุสดีจากพระอินทร์

กัณฑ์หิมพานต์ ๑๓๔ พระคาถา บรณเพลงเพลงดวงพระธาตุ เพื่อประกอบกริยาให้ทานมุงประกอบการ
บริจาทานของพระเวสสันดร เป็นเพลงฉิ่งใช้อัตรา ๒ ชั้นและ เลือกมาเฉพาะเพลงนี้เพื่อให้ชื่อเป็น เครื่องน้อม
นำไปถึงเหตุการณ์ในพุทธประวัติตอนโทณพราหมณ์ดวง พระบรมสารีริกธาตุบรณเพลงโดยใช้ตะโพนกลอง
ประกอบจังหวะ จุดเด่นของกัณฑ์อยู่ที่การให้ช้างปัจจัยนาค

กัณฑ์ทานกัณฑ์ ๒๐๙ พระคาถาบรณเพลงพระยาโคกประกอบกริยา โศกสลดรันทดใจของพระ
เจ้าสญชัย พระนางผุสดีพระนางมัทรีและบรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ที่พระเวสสันดรต้องถูกเนรเทศออกจาก
เมือง

กัณฑ์วนปเวสน์ ๕๗ พระคาถาบรณเพลงพระยาเดินประกอบกริยาการเดินป่าของพระเวสสันดร
พระนางมัทรี และพระกุมาร ทั้ง ๒ พระองค์กัณฑ์ชูชก ๗๙ พระคาถาบรณเพลงเช่นหล้าประกอบกริยาการ
กินอันตะ กละตะกลามของพราหมณ์ชูชกถ้าไม่ใช้การบรณเพลงพิณพาทย์หลงก็จะใช้เพลงค้ำคาวกีนกล้วย
(หรืออวเรชชู้)ซึ่งเป็นเพลง หน้าพาทย์ประกอบการไปมาของผู้พหุผลภาพ หรือวิกลจริดต่าง ๆ

กัณฑ์จุลพน ๓๕ พระคาถา บรณเพลงเพลงคูกพาทย์ หรือเพลงรั้วสามลาซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์
ประกอบการแสดงอิทธิฤทธิ์ หรือชู้ขวัญ ซึ่งพรานเจตบุตรแสดงแก่ชูชก

กัณฑ์มหาพน ๘๐ พระคาถา บรณเพลงเพลงเชิดกลองประกอบการเดินทางอย่าง รับเร่งของชูชก ไปยัง
เขาวงกตหลังจากได้รับการบอกทางจากอััจจุตฤณีแล้ว

กัณฑ์กุมาร ๑๐๑ พระคาถา บรณเพลงเพลงโอดเชิดฉิ่งคือบรณเพลงโอดกับเพลงเชิดฉิ่งสลับกัน
ประกอบอากักริยาที่ชูชกพากันหาชาติเดินทางไปเขียนตีไปกันหาชาติจึงร้องไห้ไปเดินทางไปสลับกันตลอด
ทาง

กัณฑ์มัทรี ๙๐ พระคาถา บรณเพลงเพลงทยอยโอดคือบรณเพลงโอดสลับกับเพลงทยอยประกอบ
กริยาครัครวญชวนให้ของพระนางมัทรีเมื่อได้ทราบว่พระเวสสันดรได้บริจาทพระกุมาร ทั้ง ๒ พระองค์ให้แก่
ชูชกกัณฑ์สักกบรณ๔๓ พระคาถาบรณเพลงเพลงเหาะประกอบกริยาเหาะลงมาของพระอินทร์บางครั้งอาจ
บรณเพลงเพลงกลมซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ประกอบกริยาเหาะเห็นเดินอากาศของเทพดาเช่นเดียวกันและ
บางครั้งบรณเพลงเพลงกระบองกันซึ่งเป็นเพลงหน้าพาทย์ ประกอบการแปลงตัวของพระอินทร์ก็มี

กัณฑ์มหาราช ๖๙ พระคาถา บรณเพลงเพลงกราวนอประกอบกริยาการยกพลซึ่งพระเจ้าสญชัยยกออกไป
รับพระเวสสันดรกลับเมืองบางครั้งอาจบรณเพลงเพลงเรื่องทำขวัญหรือเวียนเทียนประกอบท้องเรื่องในตอน
ที่พระเจ้าสญชัยทรงรับขวัญพระราชันต์ดา ทั้งสอง

กัณฑ์ฉกษัตริย์ ๓๖ พระคาถาบรรเลงเพลงตระนอนประกอบกิริยานอนเพราะในกัณฑ์นี้กษัตริย์ทั้ง ๖ คือ พระเจ้าสฤษดิ์พระนางผุสดีพระเวสสันดรพระนางมัทรีพระชาติและพระกัณหาได้พบปะและประทับแรม คั่นอยู่ ณ บริเวณอาศรมในป่านั้น

กัณฑ์นครกัณฑ์ ๔๘ พระคาถา บรรเลงเพลงกลองโยนแล้วเชิดเพลงกลองโยน หมายถึงการยกขบวน เสด็จพยุหยาตราอย่างมีศักดิ์ พรั่งพร้อมไปด้วยขบวนอิสริยยศ ส่วนเพลงเชิดนั้นเป็นหน้าพาทย์ แสดงการไป โดยทางไกล ประกอบเนื้อเรื่องที่เชิญพระเวสสันดรกลับเมืองสีพีพร้อมไปด้วยขบวนอิสริยยศอย่างสมพระ เกียรติ

เมื่อการเทศน์มหาชาติสิ้นสุดลงโดยมิได้มีการเทศน์อริยสัจ หรือมีงานอื่นใดอีก ก็บรรเลงเพลง “กราว รำ” ต่อกับเพลงเชิดซึ่งบรรเลงเมื่อจบกัณฑ์นครกัณฑ์ เพลงกราวรำเป็นเพลงแสดงความรื่นเริงดีใจซึ่งหมายถึง อารมณ์อันเบิกบานด้วยปิติที่กุศลกรรมได้สำเร็จไปแล้วโดยบริบูรณ์กับเป็นการอนุโมทนาและอวยพรให้ผู้ที่มา ร่วมในการกุศลนี้ มีความสุขกาย สบายใจทั่วกันเหมือนคำว่า “สวัสดิ” และพระภิกษุสงฆ์กล่าวถ้อยคำ แสดงว่า จบงานแต่เพียงเท่านี้

อานิสงส์ในการทำบุญของแต่ละกัณฑ์

เชื่อกันสืบๆกันมาแต่โบราณกาลว่าในการทำบุญของแต่ละกัณฑ์นั้นจะได้รับอานิสงส์แตกต่างกัน ออกไปดังนี้

๑. กัณฑ์ทศพร ผู้ใดบูชากัณฑ์ทศพรผู้นั้นเกิดในภพภูมิใดจะได้รับทรัพย์เงินทองสมปรารถนาถ้าเป็น สตรีจะได้สามีเป็นที่ชอบเป็นที่เจริญใจถ้าเป็นชายจะได้ ภรรยาตามที่ประสงค์ต้องการถ้ามีบุตรหญิงหรือชายก็ จะเป็นคนอ่านออกสอนง่ายมีรูปร่างหน้าตาตามกัณฑ์หิมพานต์ผู้ใดบูชา

๒. กัณฑ์หิมพานต์ ผู้ใดบูชากัณฑ์หิมพานต์ เกิดในภพภูมิใดจะได้สิ่งปรารถนาทุกประการในตระกูลที่ พรั่งพร้อมด้วยทรัพย์เงินทองและบริวารและจะมีแต่ความสุขกายสุขใจ

๓. กัณฑ์ทานกัณฑ์ ผู้ใดบูชากัณฑ์ทานกัณฑ์ผู้นั้นเกิดในภพภูมิใดจะบริบูรณ์ด้วยแก้วแหวนเงินทอง ข้า ทาสบริวาร

๔. กัณฑ์วนปเวสน์ ผู้ใดบูชากัณฑ์เทศน์วนปเวสน์ผู้นั้น เกิดในภพภูมิใดจะได้รับความสุขสมปรารถนา เฉลี่ยฉลาดสามารถ ปราบศัตรูให้ย่อยยับไปได้

๕. กัณฑ์ชูชก ผู้ใดบูชากัณฑ์ชูชกผู้นั้นเกิดในภพภูมิใดจะประกอบด้วยสมบัติอันงดงามกว่าผู้อื่นจะเจรจา กับผู้ใดก็มีเสียงไพเราะ ครั้นจะได้สามีหรือภรรยา รวมทั้งมีบุตรก็จะมีรูปร่างทรงงดงามอ่านออก สอนง่าย

๖. กัณฑ์จุลพน ผู้ใดบูชากัณฑ์จุลพนผู้นั้นเกิดในภพภูมิใด จะเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติและบริวาร

๗. กัณฑ์มหาพน ผู้ใดบูชากัณฑ์มหาพนผู้นั้นเกิดในภพภูมิใด จะมีทรัพย์เงินทองและบริวารมาก

๘. กัณฑ์กุมารผู้ใญ่บูชากัณฑ์กุมารผู้ใญ่เกิดในภพภูมิใด ย่อมประสบความสำเร็จในสิ่งที่ปรารถนา

๙. กัณฑ์มัทรีผู้ใญ่บูชากัณฑ์มัทรีผู้ใญ่เกิดในภพภูมิใดจะเป็น ผู้มั่งคั่งสมบูรณ์ด้วยทรัพย์สมบัติเป็นผู้มีอายุยืนยาวทั้งประกอบด้วย รูปโฉมงามกว่าคนทั้งหลาย มีแต่ความสุขความเจริญ

๑๐. กัณฑ์สักกบรรพ ผู้ใญ่บูชากัณฑ์สักกบรรพผู้ใญ่เกิดในภพภูมิใดจะได้เป็นผู้เจริญด้วยลาภยศตลอดจน จตุรพิธพรทั้ง๔ประการ คือ อายุ วรรณะ สุขะ พละ กัณฑ์มหाराชผู้ใญ่บูช

๑๑. กัณฑ์มหाराช ผู้ใญ่เกิดในภพภูมิใด จะได้มนุษย์สมบัติ สวรรค์สมบัติ และนิพพานสมบัติ

๑๒. กัณฑ์ฉกษัตริย์ผู้ใญ่บูชากัณฑ์ฉกษัตริย์ผู้ใญ่เกิดใน

ภพภูมิใดจะได้เป็นผู้เจริญด้วยจตุรพิธพรทั้ง๔ประการคืออายุ วรรณะ สุขะ พละ

๑๓. กัณฑ์นครกัณฑ์ ผู้ใญ่บูชากัณฑ์นครกัณฑ์ผู้ใญ่เกิดในภพภูมิใดจะได้เป็นผู้บริบูรณ์ด้วยวงศาคณาญาติ ข้าทาส ชาย หญิง ธิดา สามีหรือบิดามารดา เป็นต้นอยู่พร้อมหน้ากันโดยความผาสุกปราศจากโรคาพาธทั้งปวงจะทำการใด ๆ ก็พร้อมเพรียงกัการทำงานนั้นๆให้สำเร็จลุล่วงไปด้วยดี

อานิสงส์ในการฟังเทศน์มหาชาติทั้ง ๑๓ กัณฑ์จบในวันเดียว

๑. เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วเมื่อกลับมาเกิดเป็นมนุษย์จะได้พบพระศรีอารยพทุธเจ้า

๒. เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วจะไปเกิดในสุคติโลกสวรรค์เสวยทิพยสมบัติ

๓. เมื่อตายจากโลกนี้ไปแล้วจะไม่ตกนรก

๔. เมื่อถึงยุคพระศรีอารยพทุธเจ้าหากเป็นเทพบุตรเทพธิดาจะได้จุติลงมาเกิดเป็นมนุษย์

๕. ครันได้ฟังพระธรรมเทศนาก็จักได้บรรลุมรรคผลนิพพานเป็นพระอริยบุคคลในพระพทุธศาสนา

ข้อคิดที่ได้จากมหาชาติเวสสันดรชาดกทั้ง ๑๓ กัณฑ์

ในการฟังเทศน์มหาชาติเวสสันดรชาได้มีผู้รวบรวมข้อคิดไว้ในแต่ละกัณฑ์ไว้ ดังต่อไปนี้

๑. ข้อคิดประจำกัณฑ์ทศพร: การทำบุญให้สำเร็จสมประสงค์ต้องอธิษฐานจิตตั้งเป้าหมายชีวิตที่ตนปรารถนาไว้ความปรารถนา ที่จะสำเร็จได้ผู้นั้นจะต้องทำความดีต้องรักษาความดีนั้นไว้และต้องหมั่นเพิ่มพูนความดี ให้มากยิ่งขึ้น

๒. ข้อคิดประจำกัณฑ์หิมพานต์: ๑. คนดีเกิดมาทำโลกให้ร่มเย็น ๒. โลกต้องการผู้เสียสละ ๓. การทำดียอมมีอุปสรรค ๔. จุดหมาย ปลายทางแห่งการเสียสละอยู่ที่พระโพธิญาณ พระเวสสันดรก็ไม่หวั่นไหว

๓. ข้อคิดประจำกัณฑ์ทานกัณฑ์:๑.ความรักของแม่ ความห่วงของเมีย๒.โทษทัณฑ์ของการ เป็นหม้าย คือถูกประณามหยามหมิ่นอาจถึงจบชีวิตด้วยการรอกองไฟให้ลูกโซนแล้วโดดฆ่าตัวตาย ๓.พึงยอมเสียสละ ประโยชน์สุขส่วนตัวเพื่อประโยชน์สุขของส่วนรวม๔.ยามบุญมีเขาก็ยกยามตกต่ำเขาก็หยามชีวิตมีทั้งได้รับ อิฏฐารมณ์และอนิฏฐารมณ์

๔. ข้อคิดประจำกัณฑ์วนประเวศน์:๑.ยามเห็นใจยามจนยามเจ็บยามจากเป็นยามที่ควรจะได้รับ ความ เหลียวแล๒.ผลดีของมิตรแท้คือไม่ทอดทิ้งในยามเพื่อนทุกข์ช่วยอุ้มชูยามเพื่อนอ่อนล้าช่วยอุ้มชูยามเพื่อน ตกต่ำ๓.น้ำใจของคนดีหากรู้ว่าปกติสุขของคนส่วนมากจะมีเพราะการเสียสละของตนก็ยินดีสละโอกาสและโชค ลาภอันจะพึงได้ ด้วยความชื่นชม

๕. ข้อคิดประจำกัณฑ์ชูชก :๑.ของที่รักและห่วงหาพันที่โบราณห้ามฝากผู้อื่นไว้คือเงินม้าเมีย ๒.ภรรยา ที่ดียอมไม่ย่อหย่อน ต่อหน้าที่๓.ของไม่คู่ควรยอมมีปัญดิ่งทิโตประเทศที่กล่าวไว้ว่า “ความรู้เป็นพิษเพราะเหตุที่ไม่ ใช้อาหารเป็นพิษเพราะเหตุไผ่ธาตุไม่ย่อย เมียสาวเป็นพิษเพราะผิวแก่”

๖. ข้อคิดประจำกัณฑ์จุลพน: ๑. มีอำนาจหากขาดปัญญายอมถูกหลอกได้ง่าย ๒. คนโง่ยอมเป็นเหยื่อ ของคนฉลาด ๓.ไว้ใจทาง วางใจคน จะจนใจตัว

๗. ข้อคิดประจำกัณฑ์มหาพน: ๑. ฉลาด แต่ขาดเฉลียวมีปัญหาแต่ขาดสติก็เสียทีพลาดท่าได้๒.สงสาร ฉิบหายซึ่งง่ายเป็นทุกข์ชบคนให้ดูหน้าซื้อผ้าให้ดู เนื้อซื้อเสื้อให้ดูลาย

๗. ข้อคิดประจำกัณฑ์กุมาร๑.ความเป็นผู้รู้จักกาลเทศะชูชกไม่ผลิผลามเข้าไปขอร้องจนพระนางมัทรี เข้าป่าจึงเข้าไปของสองกุมารพ่อแม่ทุกคนรักลูกเหมือนกันแต่เป็นห่วงไม่เท่ากันห่วงหญิงมากกว่าห่วงชาย๓.สติ เตสังนิวารณัง สติเป็นเครื่องป้องกันอันตรายทั้งปวงได้ ชันติสาหสวาระณาขันติป้องกันความหุนหันพลันแล่นได้ เป็นเหตุให้พระเวสสันดรไม่ทำร้ายชูชกเมื่อถูกชูชกประณาม๔.วิสัยหญิงนั้นแม้จะมากอยู่ด้วยเมตตากฎาขอบ ปลดเปลื้องทุกข์แก่ผู้อื่นก็จริงอยู่ แต่เว้นอย่างเดียวที่ผู้หญิงนั้นไม่มีวันจะสละสิ่งนั้น คือ “ลูก”

๘. ข้อคิดประจำกัณฑ์มัทรี:ลูกคือแก้วตาดวงใจของผู้เป็นพ่อแม่

๑๐. ข้อคิดประจำกัณฑ์สักกบรรพ: การทำดีแม้ไม่มีคนเห็นก็เป็นความดีอยู่วันยังค่ำดุจดวงคำแม้จะอยู่ในตู้ไซร์ หรือในกำป็นก็เป็นทองคำการทำความดีแม้ไม่มีคนเห็นแต่เทวดาอารักษ์เบื้องบนย่อมรู้

๑๑. ข้อคิดประจำกัณฑ์มหาพรต :คนดีตกน้ำไม่ไหลตกไฟไม่ไหม้ยอมได้รับความปกป้องคุ้มครองภัยในที่ทุก สถาน

๑๒. ข้อคิดประจำกัณฑ์ฉกษัตริย์:๑.พรากรมวิวันพบจากมีวันเจอจากกันยามเป็นได้เห็นน้ำใจจากกันยามตายได้ เห็นน้ำตา๒.การให้อภัยทำให้เกิดสันติสุขแก่ส่วนรวม๓.สี่เท้ายังรู้พลาดนักปราชญ์ยังรู้ผิดบรรพชิตยังรู้เปลือ ความผิดพลาดเป็นเรื่องของมนุษย์แต่การให้อภัยเป็นวิสัยของเทวดา

๑๓. ข้อคิดประจำกัณฐ์นครกัณฐ์: การทำความดียอมได้รับผลดีตอบแทนการใช้ธรรมะในการปกครองยอมทำให้เกิดความสงบ ร่มเย็น

เอกสารอ้างอิง

- ประเพณีการเทศน์มหาชาติ เฉลิมศักดิ์ เย็นสำราญ
- คู่มือการจัดศาสนพิธีกรรมศาสนากระทรวงวัฒนธรรม พ.ศ.๒๕๕๐
- การจัดศาสนพิธี
- เว็บไซต์ [HTTP://chinaiji.blogspot](http://chinaiji.blogspot).
- [HTTP://talk.mthai.com/topic/๓๘๘๒๘๕](http://talk.mthai.com/topic/๓๘๘๒๘๕)